

En ø-skole – 1814 til 1934

Lærerne Duus, Munk og Askholm på Lyø

Af Jytte Hansen

I min tid som lærer på Lyø Skole fra 1979 til 1987 opstod der for mig gennem mit daglige virke i skolen og lokalsamfundet en interesse for mine forgængere i embedet. Denne kom ikke mindst af, at der på skolen var ophængt et fotografi af et sortklædt, lidt stramt udseende ældre ægtepar fra slutningen af 1860'erne, som ustandselig fangede mit blik, ligesom jeg, når jeg lukkede op til et bestemt skab på loftet, stirrede lige ind på de to ægtefællers her hensatte marmorgravplader. Det var ægteparret Duus. Dertil kom, at det var almindeligt, at de ældste Lyøboere talte meget om deres skoletid eller deres forældres skoletid, når vi var sammen i en eller anden anledning, og her dukkede navnene Duus og Munk og især Askholm op i utallige sammenhænge. Det sagde mig noget om skolens og lærernes betydning i det lille samfund.

Det var derfor naturligt for mig, at jeg i forbindelse med min cand.pæd.-uddannelse på Danmarks Lærerhøjskole i København i forbindelse med emnet skolehistorie i 1989 skrev en eksamensopgave, som handlede om ø-lærerens vilkår og muligheder i slutningen af det 19. og i begyndelsen af det 20. århundrede. Nærværende artikel har for lærer Askholms vedkommende den opgave som baggrund, mens lærer Duus' og Munks perioder skyldes senere undersøgelser.

For Lyø gør det særlige forhold sig gældende, at der i en periode på 120 år kun har været ansat tre lærere: Jørgen Jørgensen Duus, 1814 til 1873; Jens Kristensen Munk, 1873 til 1897; Rasmus Rasmussen Askholm, 1897 til 1934.

Denne periode er meget veldokumenteret. Foruden de officielle skoleprotokoller har den ældre generation holdt hånden over, hvad skufferne har gemt fra forældre, bedsteforældre, oldeforældre og tipoldeforældres skoletid, og de har videregivet dette til Lyø Lokallistoriske Forening. Det drejer sig om dagbøger, salmebøger med lærernes personlige tilføjelser, skolebøger, poesibøger og et righoldigt billedmateriale. Det skal her bemærkes, at Lyø's befolkning er og altid har været bofast. Jord handles ikke, eller meget sjældent, men går i arv – dette er forklaringen på, at de gamle slægter har bevaret så meget.

Overfladisk betragtet afviger de tre læreres virke ikke væsentligt fra, hvad der beskrives om landsbylærere i den pågældende periode, men selv om denne artikel vil vise sig at dokumentere dette, trænger de tre læreres liv og virke sig på for at føje sig til rækken af lærerpersonligheder og disses baggrund og vilkår, som er beskrevet fra andre egne i landet. Jeg mener, at det er af interesse at vurdere de rent faktiske forhold, som lærere skulle fungere under i det lille ø-samfund, som på det tidspunkt må beskrives som langt mere isoleret, end det var tilfældet for landsbysamfund i almin-

delighed. Her drejer det sig om mere end dette, at der er vand uden om sognet og trafikale vanskeligheder. Det ø-specifikke vil til enhver tid indvirke på den måde, ø-boen oplever tilværelsen på. Øen og de tætte familierelationer var og er det absolut primære. Præsten og læreren var på den ene side de fremmede, de var ikke »landets børn – ø-linge« – på den anden side betragtedes de i kraft af deres embeder som højeste autoritet, og dermed fik de en særlig status. Det gælder i begyndelsen af den omhandlede periode især for præsten, men efterhånden som lærerens standsbevidsthed vokser og befolkningen bliver bedre uddannet og får mere indflydelse, f.eks. gennem oprettelsen af sogneråd og menighedsråd, kan man sige, at magtbalancen vipper. I Askholms periode bliver præst og degn i højere grad betragtet som lige-værdige af Lyøboerne.

Lyø i 1800- og begyndelsen af 1900-tallet

Lyø ligger i Lillebælt, sydvest for Faaborg – øen er på ca. 614 ha. Øen var et pastorat med kirke, præstegård og skole og udgjorde et sognedistrikt, som iflg. lov af 6. juli 1867 fik eget sogneråd. I 1854 blev der oprettet sognebibliotek med ca. 1.000 bind.¹ Der blev bygget mejeri i 1884, og der var en kro.

Erhvervet var fortrinsvis landbrug med 23 gårde og 12 husmænd, og herudover var de for den tids landbrugssamfund nødvendige erhverv repræsenteret.

Udskiftningen fandt for Lyø's vedkommende sted 1804-05. Lyø's bønder var fæstere under baroniet Holstenshuus ved Diernæs på Fyn. Som følge af Lyø's beliggenhed i forhold til godset forrettede bønderne på øen meget sjældent hoveri, men kunne nøjes med at betale sig fri. I en undersøgelse foretaget af lektor Steen Busk, Aarhus Universitet, i 1985 vedr. udskiftningen på Lyø, dokumenterer han, at fællesskabet og det samlede tilhørsforhold til Holstenshuus var særdeles stærkt og formentlig dannede baggrund for, at traditioner fra fællesskabets tid kunne bevares længere på Lyø end de fleste andre steder.²

Det skal bemærkes, at det gik langsomt med at købe sig fri af fæstemålet. Den sidste gård på Lyø blev købt fri så sent som i 1920'erne.

Lyø by ligger samlet midt på øen omkring kirke, præstegård, skole og gadekær (i 1800-tallet var der 13, i dag er der fem). I forbindelse med udskiftningen var det ganske få, der flyttede ud, og derfor er et enestående landsbymiljø bevaret helt op til vore dage. I 1880'erne og 1890'erne var der en rivende udvikling i byggeriet ved de større gårde. Mange fik nyt stuehus – det er de flotte stuehuse, vi kan se i Lyø by i dag. Der har altså været en bølge af velstand, formodentlig en følge af den stigende velstand i landet, som var en følge af opadgående priser på landbrugsvarer.

Forbindelsen med fastlandet (Faaborg og Als) foregik indtil 1903 med åbne både med sejl og årer. Turen gik fra bådstedet på Lyø enten til Signebjerg på Horne Land, som var en kort tur på tre og en halv km, og derefter en fodtur eller i nogle tilfælde en køretur til Faaborg på godt fem km. I andre tilfælde sejlede man den noget længere tur til Dyreborg eller Faaborg. Med de åbne både må man gøre sig klart, at det i hvert fald efterår og vinter kunne være en barsk tur, som man kun gjorde, hvis man virkelig havde ærinde på fastlandet. Efter 1903 fik øen færgeforbindelse med Faaborg.

Omkring århundredskiftet (1900) beskrives øen i det foreliggende kildemateriale som kulturelt særpræget. Man bevarede meget gamle traditioner og holdt dem levende, det drejer sig eksempelvis om traditioner i forbindelse med barnefødsel, dåb, konegilde, bryllup og begravelse – disse beskriver lærer Askholm på fremragende vis i en del artikler i *Fynsk Hjemstavn*.

I kirken brugte man stadig Kingos salmebog, da Askholm kom til Lyø i 1897, og kirkegangskone nævnes så sent som i en skrivelse fra 1896 fra lærer Munk. Ikke skriftligt bevidnet tales der faktisk om, at skikken med kirkegangskone har været brugt helt op til omkring 1912-1914. Fakta er i hvert fald, at der den dag i dag i kirken er et opslag med numrene for dåb, skriftemål, nadver og kirkegangskone.

Vi har en lille skildring, som fortæller lidt om Lyøboerne i slutningen af 1800-tallet, ganske vist fra kirkelivet – men det er dog en situationsrapport. Det er Carl Chr. Eriksen, sognepræst på Lyø fra 1874 til 1877, der skriver:

»De kom i Flok og Følge fra alle Gaarde og Huse i deres Søndagsklæder. De gamle Skikke blev holdt i Ære, (Kirkegangskone, omhyggelig Altergangsforberedelse) Søndagen blev holdt hellig, Juleaften sad de hver med sit Lys i Haanden, tæt i alle Stolestader og paa Knæfaldet. Der var gammeldags Ærbødighed for Det Hellige. Retningsvæsen kendtes ikke«.³

Befolkningstallet i den omhandlede periode

Vi ved ikke præcist, hvor mange beboere, der var på Lyø, da Duus trådte til i 1814, og heller ikke, hvor mange børn han har haft i skolen de første år.

Ved gennemgang af folketællingslister fra perioden viser det sig, at folketallet på øen var støt stigende. For at give et indtryk heraf fremhæves enkelte år:

År	Folketallet:
1801	196
1834	256
1850	306
1890	368
1901	332
1911	396
1921	395
1930	375

Skolen

Som nævnt ligger Lyø Skole midt i Lyø by og tæt op ad kirken, og den fungerer stadig som skole.⁴

På skolens matrikel har der med sikkerhed været skole i et par 100 år. På udskiftningskortet fra 1804 ses det, at den daværende degnebolig lå på skolepladsen.

Af delingsplanen fremgår det, at

»Degnebolet ligger midt i Byen, beholder dets forrige Hauge ved Degneboligen, men for dets Strøejorder, som laae omkring i Markerne, og for dets tilkommende Skolejord til 3½ Høveds Græsning, tildeeles det alt i en samlet Lod i Søndermarken på Skifterne Klokkebøje, Fallensklindt og lidet over Enderne af Sønderklokkeøre Agrene. Denne Loden beliggende fra Degneboligen cirka 440 Favne begynder hvor Gaardmændenes Bylodder slipper, og førend Gaardmændenes Udlodder begynder. Det er ikke muligt at lægge dets Lod nærmere ved Byen, thi da Byen ligger saa tæt samlet paa hinanden, var der lidt Rum nok til Gaardene, som kuns endda faaer smaae Bylodder, og maa tage den øvrige Grund længere borte i Udlodder. Disse Jorder som Degnen faaer for dens Degne og Skole Jorder, ere gode middelmaadige Jorder, næsten alle taxerede som 10-8«. ⁵

Degnejorden fik tildelt 12 tdr. land, der som udjord blev beregnet til 16 tdr. og 4 skæpper land efter sin bonitet.

Efter forholdene på Lyø må denne tildeling forekomme rimelig. Der var dog et minus for degnen, idet denne jord lå 440 favne (827 m) fra degneboligen, hvilket ikke kan siges nær ved boligen, som plakaten af 1801 og 1804 anbefalede. Det må også bemærkes, at degnen ikke fik tildelt en toft (bylod), hvilket bevirkede, at han ikke havde mulighed for at sætte en ko ud, men skulle trække den et godt stykke vej.

Den daværende degn, Niels Jacobsen (degn på Lyø fra begyndelsen af 1770'erne og til sin død i 1805), erklærede sig imidlertid tilfreds med ovenstående, men bad om at få lov til at skære tørv på revet til »at rygne sit hus med«. Det blev ham tilstået.

Det er interessant at bemærke, at degnen ikke har været helt uden indflydelse, idet han sammen med sognepræsten, Ditlev Aabye, og øens gårdmænd deltager i et af de indledende møder på Holstenshuus vedrørende udskiftningen, og at han og sognepræsten, som de eneste lodsejere på Lyø, er underskrivere på det endelige dokument. Dokumentet er dateret og fremlagt på Lyø den 13. maj 1805.

Med hensyn til degneboligens tilstand omkring udskiftningen ved vi intet. På udskykningskortet fra 1804 er den indtegnet som en enkelt længe uden udhuse eller lignende. Et lidt nyere kort, som befinder sig på Holstenshuus, viser degneboligen som en vinkelbygning. På et eller andet tidspunkt efter 1804 er degneboligen blevet forbedret, således at den bolig, Duus flytter ind i i 1814, er større med udhus og stald med plads til nogle få kreaturer og får samt foder og avl. Skolestuen er formodentlig også kommet til på dette tidspunkt, da den nye skolelov i 1814 stillede krav om, at der på landet ikke længere måtte undervises i degnens private stue, men at der skulle være en skolestue, som tillige skulle være af en vis standard. Skolestuen var på Duus' tid angivet til 2.352 kubikfod i Beretning om Skolevæsenets Tilstand.

I Lyø lokalhistoriske Arkiv har vi en morsom plantegning, der viser skolen, som den huskes at have set ud, inden den blev revet ned og nyopført i 1877, altså som den har været i Duus' tid. Den er tegnet af lærer Munks datter, Sigrid, som voksen, efter diktat af moderen.

Men mellem 1814 og 1934 har der været bygget om og forbedret og bygget nyt og været undladt at gøre noget for at spare, og alt dette væver sig tæt ind i læreme Duus', Munks og Askholms embedsperioder, så det vil være på sin plads at tage problemerne op efterhånden som de melder sig.

Jørgen Jørgensen Duus (1793-1873)

I april 1860 har Svendborg Amts skoleråd formentlig udbedt sig en dåbsattest fra Duus. Ordlyden er som følger:

»Brahetrolleborg Kirkes Ministerialbog udmelder, at Aar 1793 – syttenhundrede halvfems og tre – Januar d. 20de døbttes Gaardmand Jørgen Jørgensen Duus's og Hustrue Ellen Jacobsdatters Søn, Jørgen af Fagsted, der var født d. 13de Januar s. aar, attesterer til brug ved Svendborg Amts Skoleraad.

Haagerup d. 11. April 1860

Bagger. Sognepræst«. ⁶

Duus var altså 21 år, da han blev kaldet til lærer og kirkesanger på Lyø den 16. oktober 1814. Han havde netop afsluttet sin uddannelse på Brahetrolleborg Seminarium, som var oprettet i 1794. Hans forgænger i embedet Hans Winther, der havde været degn- og skoleholder på Lyø fra 1805, havde forladt Lyø til fordel for en degnestilling på Ærø, der ikke indebar, at han både skulle være degn og skoleholder, her blev degnestillingen først nedlagt i 1819.

Med Duus fik Lyø sin første seminarieuddannede lærer, men man blev her, som

mange andre steder på landet, ved med at kalde *skolelæreren* for *degneren*. Selv på Duus' gravsten står der, at han blev kaldet til Lyø som degn.⁷

Hurtigt efter sin ankomst til Lyø giftede Duus sig den 22. oktober 1814 med Ane Marie Rasmussen, født i Ulbølle, Strandhuse, den 1. maj 1777. Ane Marie var således 16 år ældre end sin mand, og der kom ingen børn i ægteskabet.

Lærer Duus og skolen

Duus blev som lærer på Lyø til sin død i 1873 – et imponerende spand af år på samme sted, 58½ i alt. Han er af eftertiden blevet omtalt som uhyre flittig og afholdt.

Hvordan han har været som lærer, kan vi ikke vide noget om, og om hans første år har vi meget lidt eller rettere slet ingen dokumentation. Vi skal helt frem til 1829, før vi har en protokol. Det er: *Protokol No. I for Den indbyrdes Undervisning paa Lyø Skole*. Underskrevet: »Lyøe Præstegaard den 1ste November 1829. Aabye. Sognepræst«. Protokollen er kun for yngste klasse, og der er på det tidspunkt 12 børn.⁸

Det kniber altså med at finde frem til, hvor mange børn Duus har haft i skolen, men fra 1840'erne og fremefter er protokoller og indberetninger intakte, så herefter har vi helt hold på, hvor mange og ikke mindst hvem, der har gået i både 1. og 2. klasse. Eksempelvis kan det nævnes, at der i 1850 var 21 børn i 1. kl. og 26 i 2. klasse. Disse tal holder sig med nogle variationer frem til Duus' død i 1873, da er der 23 børn i 1. klasse og 19 i 2. klasse.

Undervisningsplanerne fulgte hos Duus de gældende anordninger uden afvigelser. Gymnastik og sang forekom altid i sidste undervisningstime. Dog blev gymnastik med regelmæssige mellemrum erstattet af højtlesning. Hvordan denne gymnastik har været praktiseret, er det svært at sige noget om, der kom i hvert fald ikke nogen form for gymnastikplads før lærer Askholms tid.⁹

Reglerne for hverandendagsundervisning blev ligeledes fulgt. 1. klasse gik tirsdag, torsdag og lørdag, og 2. klasse gik mandag, onsdag og fredag fra kl. 8 til kl. 11.30 og fra kl. 13 til kl. 15 – nogle år til kl. 16 i vintertiden. Sædemåned og høstmåned samt nogle uger i efteråret var skolefri. Det samme gjaldt, når skolelæreren var bortrejst.

Præsten tilså skolen én gang om måneden, ikke som anbefalet hver 14. dag, og forholdet præst og lærer ser ud til at have haft et roligt forløb. Præsten skriver i hele perioden uden yderligere bemærkninger under på, at han har udført sin tilsynspligt. Derimod ser det ud til, at der har været mere nervøsitet omkring skoledirektionens årlige tilsyn ved amtsprovsten. Lettelse lyser ud af Duus' bemærkninger, f.eks. når han skriver: »Onsdag den 12te Juli 1848. Højærværdige Provst Lassen i Skolen. Godt bedømt. – Gud have Tak«.

Med hensyn til *Vinterskole for den confirmerede Ungdom*, hvilket vil sige to timer ugentlig – en time til karle og en time til piger – har dette ikke slået an i Duus' tid. De fleste år står der i Beretning om Skolevæsenets Tilstand, at der ikke har været afholdt vinteraftenskole. Til gengæld har han nogle år samlet de unge søndag aften, f.eks. i 1865, hvor der står: »Vinteraftenskole er der ikke holdt, men for den confirmerede Ungdom, Unge og Gamle er der Søndag Aftner fortalt lidt Fædrelandshistorie og øvet dem i almindelig Folkesang«.

Ved læsning af Duus' embedsprotokoller kan det være svært at forstå, at han kan have haft grund til at være nervøs. Her lyser flid og påpasselighed en imøde fra hver side. Dag for dag, time for time og spalte for spalte kan læseren følge, hvad der er undervist i – også den periode hvor den indbyrdes undervisning var sagen. Den mindste afvigelse for dagen noteres. Forsømmelser har der ikke været mange af i Duus' periode. De gange, han noterer, at han selv har været syg i de 58 år, er ganske få. To gange har han været hos »Doktoren i Faaborg for mit Helbreds Skyld«, og enkelte gange har han lukket skolen på grund af et dårligt ben eller lignende. Tilsvarende gælder det for børnene. Det er ganske forbavsende, så få sygedage de har haft.

Når der er noteret længerevarende sygefravær, er det i forbindelse med større epidemier som mæslinger, skarlagensfeber, difteri og nogle tilfælde af tyfus.

Det er bemærkelsesværdigt, at der ingen steder er tale om, at der er blevet betalt mulkt for uretmæssige forsømmelser. Man kunne forestille sig, at børnene som andre steder var blevet holdt hjemme for at hjælpe til – det nævnes i hvert fald ikke i protokollerne i Duus' tid, og heller ikke i skolekassens regnskaber. Måske har det meget snævre samfund, hvor alle boede tæt på hinanden og kunne følge med i hinandens gøren og laden, gjort sit til, at børnene blev holdt til skole – man havde ikke på det tidspunkt mod til at afvige fra fællesskabets normer, det kom først senere.

Der eksisterer i protokollerne nogle interessante bemærkninger vedrørende ældste klasse, idet der ved tre til fire onsdage om året ved eftermiddagsundervisningen er bemærket: »Var i kirken med børnene« eller »Onsdagsprædiken« Om der har været tale om noget af faglig art, eller børnene slet og ret har hjulpet til ved rengøring af kirken, står hen som et spørgsmål. Duus' efterfølgeren, Munk, havde i hvert fald børnene til at hjælpe ved rengøring af kirken. Kirkens rengøring henhørte jo under kirkesangerens forpligtelser.

Kirkesangeren Duus

At være bonde, skolelærer og kirkesanger har været et fuldtidsjob. Iflg. anordningen af 1814 kunne der ansættes en husmand med titel af kirkebud til at forestå rengøringen i kirken og til at befordre embedsbreve imellem præsterne.¹⁰ Det er uklart, hvordan dette forhold har været for Lyø's vedkommende, men der er ingen steder belæg for, at der har været ansat et sådant bud, og samtidig ser det ikke ud til, at Duus har skullet bringe embedsbreve mellem præsterne, og dog kan man måske tolke det som en sådan forretning ud fra nogle bemærkninger i embedsprotokollen, f.eks. i 1848, hvor han kort meddeler, at han har givet børnene fri, fordi han i embeds medfør har været på Avernakø. Loven om ophævelse af denne embedspligt kom jo først i 1851.

Ellers var der tale om, at kirkesangeren skulle ringe solen op og ned hver dag. Ringe ved gudstjenester og andre kirkelige handlinger, bede indgangs- og udgangsbøn fra kordøren, ja, og naturligvis synge for, dette uden musikledsagelse – først i Askholms tid indkøbtes der et harmonium til kirken. Tillysningsbog skulle føres hver uge, og der skulle sørges for, at den var lagt frem til præsten på prædikestolen sammen med en bedeseddel for de syge i sognet, og endelig skulle han føre Ministerial- og Communion-Bogen. For Lyø's vedkommende fremgår det af Communion-Bogen, at der har været nadver ti gange om året, og at der har været skrevet 70 til 80 personer op hver gang. At de er skrevet op forud for gudstjenesten fremgår af, at nogle er blevet slettet af listen igen, og der er skrevet: »syg«. Skriftemål gik forud for gudstjenesten, og i skolens protokol har Duus nogle lørdage bemærket – f.eks. i 1861: »Skriftemaal om Lørdagen. Skole kl. 7 1/2-10«. Formodentlig er folk kommet til Duus lørdag eftermiddag for at blive skrevet op.

Til alle disse pligter kom den at skulle skrive og holde ligtale ved begravelser. I Lyø lokalhistoriske Arkiv bevares flere af disse ligtaler – en af disse, som er på tre sider, bringes i uddrag:

Løn og boligforhold

Embedets jordlod var som ovenfor beskrevet på 12 tdr. land. Denne jord dyrkede Duus i alle sine år som lærer. Igen har vi ingen dokumentation fra Duus' første år i embedet, men det må formodes, at hans løn har ligget et eller andet sted omkring det foreskrevne. Vi har imidlertid en kilde, som er uvurderlig, det er lærer Askholms erindringer, hvori han også beretter om sine forgængere i embedet, og han har haft adgang til kilder, som ikke eksisterer mere.¹¹

Askholm skriver vedrørende Duus' løn:

»Fra 1838 er der ført Embedsbog, og af denne ses det, at der var tillagt Embedet andre Lønningsdele. I 1857 beregnedes Jordlodden til aarlig Indkomst 216 Rd 12 Sk. Sognet ydede dertil:

6 Td Rug, 14 Td 4 Skp Byg, 3 Td 7 Skp Havre, 46 Brød á 10 Pund, 11½ Snes Æg, 120 Kd Mælk, 112 Lsp. Halm, 128 Lsp Hø, 23 Læs Tørv, 3 Favne Brænde. Offer, Accidentzer og Kvægtiende 48 Rd, Skoleløn 7 Rd. For Alterklædets Vask 4 Rd, Bolig og Have 20 Rd. Alt beregnet til 486 Rd«.

Af sognerådsprotokollens opgørelse fra 1867 over indtægter (fæsteafgift for præst og bonde er fratrukket) kan det konstateres, at Duus' samlede årsindtægt er sat til 650 rd, sognepræstens til 2.479 rd, kapellanens til 525 rd og en gennemsnitlig fæstebonde til 890 rd.

Dette sætter lærerlønnen lidt i perspektiv.

Med hensyn til boligforholdene nævnes der meget lidt om forbedringer og vedligeholdelse, men i september 1842 blev »et Locum bygget ved Skolen«. At det blev bygget, er iflg. Askholm en følge af en bispevisitats på Lyø Skole i august 1842:

»Ved hyppigere end forhen at komme i selve Skolen ved min Visitation har jeg overbevist mig om, at der gives ikke faa Skoler, hvor der enten aldeles mangler Locum, eller hvor kun et lidet Locum for Læreren og Familien er indrettet. Følgen er da den, at Skolebygningen på et Par Sider er omkranset af en ildelugtende, vansirende Indfatning. Om end nu Bondehjemmene i Almindelighed ikke i den Henseende er bedre end Skolerne, er dog Sagen noget forskellig, da en Samling af Børn af begge Køn og Hensyn til Skolen som en Anstalt, der tillige skal aabne Ungdommens Øje for det velanstændige, bedre og smukkere, – just derfor her bør indpodes, en bedre Sands i Ungdommen og foregaae Hjemmet med et følgeværdigt Eksempel. Jeg tør derfor antage ...«

Desværre mangler det sidste, men af sognerådets forhandlingsprotokol for 1842 fremgår det, at en regning for et nybygget locum ved skolen lyder på:

»Regningen paa Materialer	18 Rd 3 M 2 Sk
Arbejdsløn	4 Rd 4 M
Medhjælper	5 M 8 Sk
I alt	24 Rd 10 Sk«

Næste gang, der meddeles noget om skolens vedligeholdelse, er i embedsprotokollen, hvor Duus for den 14.-17. oktober 1864 skriver: »Skolen under reparation. Kalket, Loftet malet, Vinduerne kittet og malet«. Og da han videre for fredag den 21. oktober samme år skriver, at der er gjort forberedelser til hans guldbryllop og jubilæum, så har vi lov til at tro, at skolen er blevet gjort i stand med netop denne festlighed for øje.

Duus i forskellige sammenhænge uden for skolen

Senere lærere på Lyø har haft et utal af tillidsposter, men allerede i Duus' tid tilfaldt det læreren at skulle repræsentere øen på forskellige områder. I september 1852 var Duus i Odense som valgmand i tre dage fra tirsdag den 7. til torsdag den 9. og i 1865 var han i Faaborg i anledning af folketingsvalg. Her beretter han, hvordan han stor- mede inde (eller ude), hvorfor skolen måtte lukkes i tre dage.

På et eller andet tidspunkt er han blevet valgt til ligsynsmand, valgdatoen findes ikke, men der står i sognerådsprotokollen i januar 1873, at gårdejer Rasmus Peder- sen er blevet valgt til ligsynsmand i stedet for skolelærer Duus.

At starte noget nyt på Lyø var han også med til. Lærer Askholm bringer i en arti- kel, »Strandvagt paa Lyø, naar der var Havlæg«, ¹² en afskrift af et dokument dateret den 16. januar 1820 og underskrevet af lærer Duus og fem andre mænd. I dokumen- tet betegnes strandvagten som en nyoprettet forening. Vagtjenesten fungerede i is- vintre helt til engang i 1870'erne; men i 1820'erne er det den unge lærer Duus, der sammen med andre har været bekymret for, hvad der kunne komme over isen, når man pludselig hang sammen med fastlandet.

På udenøs aktivitet har det heller ikke skortet for Duus – på trods af vanskelige trafikale forhold. Af skoleprotokollerne fremgår det, at Duus har været rejsende til marked både i Broager, på Ærø og i Faaborg adskillige gange – eller han har været i Faaborg med heste. Ofte er turen gået til fastlandet i anledning af familiebegivenhe- der, f.eks. et bryllup, eller som da han onsdag den 9. november 1851 må på Herreds- kontoret i Faaborg i skifteforretning for en afdød broderdatter, eller – i en mere mun- ter anledning – til sangstævne på Trolleborg eller til bibelsangstævne i Odense eller missionsmøde i Horne. Onsdag den 5. juni 1865 drog han sammen med skolebørne- ne og mange Lyøboere til folkefest i Dyrehaven på Holstenshuus.

For at få et fuldstændigt billede af Duus har det været nødvendigt at gå til folke- tællingslisterne, og her viser det sig, at det eftermæle, ægteparret Ane Marie og Jør- gen Duus har – som meget gæstfrie og glade for at have ungdom i huset – taler sandt.

Ægteparret har til stadighed haft unge broder- og søstersønner og -døtre boende. Foruden det at de figurerer i folketællingslisterne, figurerer de også i Communions- Bogen, hvor nogle er skrevet op som altergæster og nogle endda som konfirmander, hvilket må betyde, at de har boet i længere tid hos Duus. Også Duus' gamle far boe- de hos dem som aftægtsmand i en årrække, faktisk fra 1832 til han døde og blev be- gravet på Lyø den 7. juli 1843.

Som et eksempel på hvor mange der boede i degneboligen, er folketællingen i 1845 repræsentativ, og det fremgår, at der i degneboligen foruden læreren og hans kone opholdt sig: Maren Christiansdatter Duus, 14 år, hans broderdatter; Anne Ma- rie Jørgensdatter, 13 år, hans søsterdatter. Fritz Bülmann fra Oure, 14 år, var på kost og logi. Ellen Kirstine Jørgens, 25 år, tjenestepige og endelig Jens Jørgensen, 28 år, tjenestekarl.

Der var liv i degneboligen, hvor Duus på det tidspunkt har været 53 år og hans kone 68, og yderligere kan vi så se af folketællingen fra 1850, hvor Duus' kone er 73, at på det tidspunkt har de i deres husstand Christen Christensen, en dreng på 11

år. Han står som deres plejesøn, og i en senere folketælling (1870), hvor Duus er enkemand, forekommer der også en plejesøn – en tre-årig dreng, Chresten Jørgensen.

Duus' sidste år

I de eksisterende Beretning om Skolevæsenets Tilstand beskrives Duus i sine yngre år som meget duelig og roses for sin flid; men i året 1867 skriver biskop Engels-toft efter en bispevisitats, at skolen står lavt, og at alderen gør sin ret gældende. På det tidspunkt er Duus 74 år.

I de sidste fem år af sin embedsperiode havde Duus en hjælpelærer. I embedsprotokollerne kan det aflæses, at der er kommet yngre kræfter til. Seminarist C. E. Hansen var ansat som hjælpelærer den 1. oktober 1867 til 30. november 1872. Folketællingen 1870 viser, at han havde bolig i skolen, og at han på det tidspunkt var 26 år. Han blev kaldet til lærer ved skolen i V. Skerninge den 30. november 1872, men blev på skolen indtil juleferiens begyndelse.

Den 5. december 1868 døde Ane Marie Duus. Foran i Duus' salmebog ligger der tre digte, som ser ud til at være skrevet af Lyø's daværende kapellan og senere sognepræst Carl Christian Eriksen. De er underskrevet med et C, og skriften kan sammenlignes med skriften i skolens embedsprotokoller og beretninger. Digtene er skrevet »Ved Madam Duus' død den 5. December 1868« og »Ved Ane Marie Duus' Jordefærd Lyø, 14. December 1868«, og endelig er der tre vers: »Tanker ved A.M. Duus' grav den 14. December 1868«. Digtene udstråler et nært kendskab til den afdøde.¹³

Lærer Askholm kendte også disse digte, og han siger derom, at Madam Duus af alle blev skildret som en meget godgørende kvinde, der var agtet og elsket af alle. Han skriver videre: »Pastor Eriksens Frue, som jeg senere har truffet, omtalte hende rosende, så jeg forstod, der havde været et godt Forhold mellem dem«. I det hele taget giver Askholm udtryk for, at der mellem familierne Duus og Eriksen har hersket et umådelig godt forhold.

Duus døde på Lyø den 11. februar 1873 og blev begravet den 22. februar. Der eksisterer intet, der kan fortælle noget om hans allersidste tid eller om hans begravelse.

Vakancen

I perioden frem til Munk blev ansat, vikarierede seminarist Chr. Duus i stillingen. Han var søn af en nevø til gamle Duus. Denne nevø siges at været »opfødt« hos ægteparret Duus, men forekommer dog ikke nogen steder i folketællingslisterne. Han hed som den gamle – Jørgen Jørgensen Duus, og han blev lærer fra Skaarup Seminarium i 1844. Han døde allerede i 1870.

Chr. Duus faldt iflg. Askholm ikke til på Lyø. Forholdet mellem ham og præsten var ikke godt. Det gik så hårdt til, at den ellers så skikkelige pastor Eriksen en dag fortvivlet råbte: »Jeg rejser til provsten og klager over Dem«. Hvortil Chr. Duus svarede: »Rejs ad Helvede til«.

Forholdet til befolkningen var også dårligt, så Chr. Duus søgte ikke stillingen som lærer på Lyø. Ved hans afrejse med vikariatets slutning var familien Duus' æra på Lyø slut; men deres lange tid på øen havde sat sine spor, så de blev husket i flere generationer.

Jens Kristensen Munk – 1873 til 1897

Jens Kristensen Munk blev født ved Thisted i Thy i 1838. Efter læreruddannelse på Ranum Seminarium var han fra 1864 til 1867 dels huslærer og dels privatlærer i Nørresundby. I 1867 blev han andenlærer i Vester Hæsing på Fyn, og den 12. maj 1873 blev han kaldet til skolelærer og kirkesanger på Lyø. Han begyndte dog først på skolen den 29. maj.

Jens Munk var 35 år, da han kom til Lyø. Han blev på det tidspunkt gift med den 18 år yngre Maren Rasmussen fra Marstal, og de fik børnene Sigrid, Sigurd, Aage og Asbjørn.

Med lærer Munk fik Lyø en mand, der energisk arbejdede for forbedringer på skolen, men også en mand der meget selvbevidst havde sine meninger om, hvordan forholdene skulle være for læreren og hans familie. Hans periode skulle vise sig på mange områder at blive meget urolig og problematisk.

Allerede før sin tiltræden løb Munk ind i problemer, idet han måtte underskrive, hvad man nærmest kan kalde en håndfæstning. Det drejede sig om ikke mindre end to erklæringer, som begge gik ud på, at han skulle erklære sig tilfreds med den bestående degnebolig. Den ene skrivelse er dateret Vester Hæsing den 6. maj 1873 og den anden Lyø, den 8. maj 1873. Ordlyden er som følger:

»Til Pastor Eriksen.

At jeg er nøjet med en Istandsættelse af den nuværende Degnebolig, som Sogneraadet anser fornøden og passende, tilstaaes herved.

Ærbødigst. Jens Munk. Lærer.«¹⁴

Det blev dog ikke stående ved dette. I 1877 blev der rent faktisk bygget en ny skole. Den skole som eksisterer den dag i dag. Munk har sikkert presset på, da den gamle skole må have været helt utidssvarende, og han har haft loven af 1856 at holde sig til, hvor der stilles krav i forhold til lærerboliger på landet. Om sognerådet selv er gået ind for et nyt byggeri, eller om det har fået det pålagt, vides ikke, der skrives intet om det i sognerådsprotokollen. Først i begyndelsen af 1877 meddeler sognerådet i sin forhandlingsprotokol,¹⁵ at man har optaget et lån hos amtet til bygning af nyt skolehus. Lånet er på 3.400 kr. og skal afdrages over de ni følgende år med rater på 400 kr. og en forrentning på 4 % p.a.¹⁶

Den nye skole blev indviet den 12. august 1877.

I Lyø lokalhistoriske Arkiv har vi en brevveksling mellem Munk og sognerådet, der viser, at han har haft mange problemer at slås med, og at det har været vanskeligt at få sognerådet til at indse nødvendigheden af selv mindre reparationer og forbedringer. Men disse skrivelser viser også, at Munk har været i besiddelse af sarkasme og en vis besk humor, som nok ikke har gjort forhandlingerne nemmere. I 1875 er det galt med at få kørt sand. Han skriver:

»Til Lyø Sogneråd!

Hvis jeg selv er pligtig at levere sand til skolen, vil jeg bede det ærede sogneråd om at lade det besørge på min regning, ligesom jeg og vil betale de allere-

de kørte læs. Vil sognerådet i dette tilfælde derimod tilføre sand uden godtgørelse, da takker jeg derfor, ligesom jeg i det hele taget er meget taknemmelig for enhver tjeneste, der ydes mig ud over den befalede lov.

Med hensyn til istandsættelsen af hegn omkring haven, da overlader jeg til sognerådet, om det vil lade hegnet (ved) omkring markhaven istandsætte, eller om det ærede sogneråd helst vil være fri for nogen af delene; thi det har aldrig kunnet falde mig ind at ville have begge dele istandsat på sognets regning.

Lyø Skole d. 28-5-75

ærb. Jens Munk«

Det bemærkes, at Munk her benytter sig af en ortografi, som i hvert fald har været ukendt for bønderne i sognerådet, idet han skriver å i stedet for aa og bruget lille begyndelsesbogstav ved substantiver.¹⁷ Dette kan udmærket have været medvirkende til at vække irritation og dermed en negativ holdning fra sognerådets side.

Hvordan sandsagen er endt, vides ikke, men hegnssagen kommer til at vare hele Munks embedsperiode.

Efter skolebyggeriet ser der ud til at være borgfred et par år, men fra 1879 hober problemerne sig igen op og bliver af længere varighed.

Sognerådet svarer herpå allerede den 14. januar:

»Ved Skrivelse af 10. Januar til Lyø Sogneraad, hvori De ønsker Raadets Forklaring angaaende Opførelse af Svinesti, Faaresti og Hønsesti ved Degneboligen. Sogneraadet overlader Dem Valget enten at beholde Stalden indrettet som den er til 2 Heste og 4 Køer og selv at indrette Faaresti og Svinesti eller at Stalden indrettes til 2 Køer og 6 Faar og da der efter Sogneraadets Mening er Plads nok og det ikke antager at være pligtig at skaffe Staldrum til mere end det nævnte antal Kreaturer«. ¹⁸

Munks gensvar af 31. januar 1879:

»I Henhold til Sogneraadets Skrivelse af 14. Januar gaar jeg ikke paa dette Valg, som Sogneraadet har forelagt mig, men forlanger kun, om Sogneraadet vil erklære sig med et bestemt Ja eller Nej.

Endvidere tillader jeg mig at melde Sogneraadet, at Brønden her er for Tiden saa daarlig, at det er farlig for Mennesker og Dyr at komme den nær. Vil Sogneraadet med en af de allerførste Dage lade den gjøre i Stand?«

Sognerådet svarer:

I Gjensvar paa Skrivelse af 31. f.M. hvori De erklærer ikke kunne gaa paa det af Sogneraadet stillede Valg ved Skrivelse af 14. f.M. undlader jeg ikke at meddele at Sognerådet finder det ønskeligt at De henvender Dem til højere Vedkommende da Raadet er villig til at opfylde Lovens Fordring i enhver Henseende«.

Munk finder først anledning til igen at skrive til sognerådet vedr. opførelsen af yderligere staldplads den 28. juni 1879:

»Som Svar paa Sogneraadets sidste Skrivelse til mig skal jeg tjenstlig tilmelde, at det tilkommer Sogneraadet at søge højere vedkommende for at få at vide om det tilkommer Kommunen at lade opføre Svinesti, Faaresti og Hønsesti her ved Skolen.

Da Sogneraadet har tilkendegivet at være villig til at efterkomme Lovens Forordninger, vil jeg bede det om at faa en Brønd gravet længere borte fra Latrinet enten med Pompe i eller en som er forsynet med Rækværk, Vinde, Spand og Dæksel (eller Lemme).

Dernæst vil jeg bede Sogneraadet om at lade en Bjælke hæve udi Tærskeloen inden Høet kommer ind.

Endvidere vil jeg bede Sogneraadet om at det vil sørge for, at Hegnet om-

kring Skolejorden bliver vedligeholdt, vel at mærke, saameget af Hegnet, som det tilkommer Kommunen at vedligeholde.

I Tilfælde af Sogneraadet billiger, hvad jeg her har bedet om, forlanger jeg intet Svar, i modsat Fald vil jeg bede om Svar i Løbet af 14 Dage.«

Sognerådet svarer:

»I Gjensvar paa Deres Skrivelse af 28. f.M. til Lyø Sogneraad tjener som følger:

Hvad det første Punkt angaar, saa holder Sogneraadet sig til sin første Skrivelse. Hvad Brønden angaar vil der blive gravet en ny.

Bjælken i Tærskeloen vil blive løftet med det første.

Istandsættelsen af Kommunens Del af Hegnet ved Skoleloddene vil blive udført saasnart den Tid indtræder, da det er tilladt at udføre slige Arbejder paa anden Mands Marker, og saa forventer Sogneraadet at Hegnet ikke beskadiges ved, at der tøjres med Faar eller andre Kreaturer«.

Her lovede sognerådet, at en ny brønd skulle blive gravet; og det ser ud til, at det har været tilfældet, men ny eller gammel brønd, så har forholdene omkring brønden været så dårligt, at familien Munk i perioder har været nødsaget til at hente vand ved andre ejendomme. En 11-årig skolepige, »lille Mie«, fortæller om dette i sin dagbog fra 1890: »Fredag den 14.3. Vi Piger var ude i Møllen efter Vand til Munk« og »Onsdag den 30.4. Vi Skolepiger var ude i Fattighuset efter en Tynde Vand til Munk....«¹⁹

For Munk går sagen videre med skrivelse til sognerådet af 23. september 1879:

»Undertegnede tillader sig at bede Sogneraadet om følgende Dele:

- 1) At få Broen i Gården ændret, således at Vandet kan få tilstrækkeligt Afløb.
- 2) At få den gamle Brønd jævnet med Brolægning, da den for Tiden er farlig for både Mennesker og Dyr.
- 3) At få noget Skillerum mellem Tærskelpladsen og Stalden, da en Del af Kornet ellers inden Tærskningen vil falde ind i Stalden – men dog således at det ikke er til Hinder for at fodre Kreaturerne fra Loen af.
- 4) At få Porten og Bryggersdøren istandsat«.

Skrivelse fra Munk til sognerådet af 16. oktober 1880:

»Jeg tillader mig at spørge Sogneraadet om det agter at lade Skolebrønden istandsætte paa anordningsmæssig Maade og da hvornaar?

Sogneraadets Erklæring udbedes til Den 25de Oktober dette Aar«.

Hvad der er sket fra sognerådets side efter de to sidste skrivelser, kender vi ikke svaret på, men Munk går videre med en skrivelse af 25. oktober 1880:

- 1) »Skjønt det er kun lidt vand, vi bruge i vort hus mod andre familier, så må jeg dog indrømme, at det er langt behageligere med en post end noget andet, især for husmoderen.
- 2) Ved en post er man så rolig for, at ingen af børnene hverken sine egne eller andres i mindste måde vil komme til skade. Det har været engang at en af drengene – da flere af børnene vare tørstige – nær havde glidt ned, da han vilde hale op. Skulde der ske noget uheld, i hvem det så var med, vil man dog sige: havde vi sat en post i var denne ulykke ikke sket.
- 3) Er det jo også tidssvarende nuomstunder med en post. Den fortrænger jo mere og mere enhver anden indretning. Navnlig er næsten alle skoler i landet forsynet med en post, og da vi nu har fået en smuk skolebygning, da synes jeg også, at Lyø skolebrønd ikke heller skulde stå tilbage for andre skolebrønde...« (Her følger en lang udredning for en ulykke ved en skolebrønd, som Munk kendte til).
- 4) I tilfælde af en post vil jeg og min kone våge over, at der ingen ulemper tilføjes Dem, og jeg tror nok, at børnene er mig så lydige, at når jeg advarer dem i den retning, at det da også vil blive overholdt.
Jeg tænker, at man i længden på begge sider vil blive tilfreds med en post, og det er da altid et gode, når der er gensidig tilfredshed«.

Denne skrivelse gav som resultat, at der blev opsat en træpumpe. De følgende skrivelser handler om kommunens forpligtelse med hensyn til levering af brændsel – og for lidt plads til dette – og stadigvæk om kravet på mere plads til høns og svin og endelig om hegnstridigheder.

Alle de skitserede problemer afviger ikke, så vidt jeg kan se fra, hvad mange lærere på landet har måttet slås med i disse år, men at Munk ikke er gået til sagen på den mest diplomatiske måde, anes i de citerede skrivelser. Hvordan hans forhold i øvrigt var til ø-befolkningen, skal ses ud fra hans virke i skolen, og de problemer, han fik, da pastor Abrahamsen kom til Lyø i juni 1890 som øens nye sognepræst.

Munk og Lyø Skole

Da Munk overtog Lyø Skole, var der 42 elever i alt – 23 i yngste og 19 i ældste klasse. Dette elevtal kan samtidig ses som gennemsnitligt for perioden. Der sker imidlertid det, som må betragtes som usædvanligt i så lille et samfund, at allerede i 1874 tages to børn ud af skolen til privatundervisning, og dette fortsætter hele perioden med to-tre til fire elever om året. De fire børn, Munk får, kommer aldrig til at gå i skole sammen med Lyøbørnene, men bliver undervist privat af forældrene, og pastor Abrahamsens børn kommer heller ikke i Lyø Skole, heller ikke hos Askholm.

Et andet forhold, der er bemærkelsesværdigt ved læsning af dagbøgerne for yngste og ældste klasse, er, at der begynder at være ulovlige forsømmelser, og at disse igennem perioden er tiltagende. Dette kan også ses af Beretning om Skole-

væsenets Tilstand, hvor der meddeles, at det er betalt mulkt for ulovlige forsømmelser.

Hvad der er undervist i, fremgår ikke af dagbøgerne. Vi kan her se, at Munk har holdt skolen lukket, når der var bryllup, og når han selv var syg eller på rejse. Han meddeler ikke noget om, hvorvidt rejserne er i embeds eller privat medfør. Alt i alt er der ikke meget oplysning at hente i hans optegnelser.

Med hensyn til vinteraftenskole har denne været holdt i 1881 og 82, der står ikke noget om fagene. Men 1884, -85 og -87 har der været undervist i sang og flerstemmig sang. Derefter intet.

At læse dagbøgerne i Munks periode vanskeliggøres af, at han ofte undlader at skrive årstal, men dertil kommer, at han ikke bruger månedernes almindelig kendte navne, men i flere perioder bruger gamle nordiske navne, især i de første år: januar/*Glugmaaned*, februar/*Blidemaaned*, marts/*Tordmaaned*, april/*Faaremaaned* osv.

Der er ikke tvivl om, at Munk har været noget af en ener, som har gjort tingene på en anden måde, end omgivelserne forventede. Hans efterfølger, lærer Askholm, omtaler ham i sine erindringer som en stiv og stejl mand, der var drillesyg mod sine overordnede, men en dygtig lærer:

»Historien og vore Folkeviser kunde han fortælle og foredrage, men han forlangte alt lært paa en Prik, og han skulde nok faa Børnene til at lære deres Sa-

ger hjemme, og kunde Forældre eller Søskende ikke klare Regningen for Børnene, maatte de leje en Mand dertil. Den gamle Fisker Hans Nielsen, som havde Styrmandseksamen, og som i Krigen havde været Vagtmester, var en meget dygtig Regnemester, og han gik fra Sted til Sted for at regne de Stykker, Børnene skulde aflevere næste Dag. Jeg har haft elever i Aftenskolen som kunde regne med Annuiteter og Logarithmer, men Æren derfor maa Munk dele med gamle Nielsen...» Videre fortæller han: »Mandag morgen den 1. Februar 1897 begyndte jeg min gerning for første Gang paa eget Ansvar, og jeg mærkede straks, at Børnene var vant til at lære alt paa Ramse. Da jeg i Dansk-timen vilde prøve i Analyse, satte Børnene mig i største Forbavselse ved at køre op med Præsens, Plusquamperfektum, Subject osv, saa jeg maatte melde Pas. Jeg forstod, at Munk havde været god til at fortælle for Børn, men saa krævede han til Gengæld alt lært i hjemmet. Munk kaldte sig selv Hører ikke Lærer«.

Den ulykkelige strid mellem lærer/kirkesanger og sognepræst

Efter at Munk havde været lærer på Lyø i 17 år og på godt og ondt var vokset sammen med øens befolkning, fik Lyø ny sognepræst i juni 1890. Det var pastor Mads Larsen Abrahamsen, som på det tidspunkt var 30 år og gift med Elna Schalbe, der var 24 år. For at forstå, hvordan den strid, der opstod mellem læreren og sognepræsten, kunne blive så bitter, er det nødvendigt at give en karakteristik af Abrahamsen.

Pastor Abrahamsen hørte nærmest til Indre Mission, og han beskrives som »en meget nidkær præst«. Hans efterfølger på Lyø – pastor C.P. Clausen – skriver om Abrahamsen følgende:

»Han var de sidste år nervesvag. En tid var han sognerådsformand. Han øvede en god indflydelse, men havde en del vanskeligheder, især sognerådsstridigheder, hvor han som sognerådsformand mødte stærk modstand. Der var kampe om magten, og det sled på Abrahamsens nerver. Der var også en strid mellem pastor Abrahamsen og lærer Munk, der blev beskyldt for katoliserende tendenser. Læreren blev afskediget, og der gik dønninger efter den kamp længe efter. – Pastor Abrahamsen var en god præst, der var præget af samvittighedsfuld alvor. Men han blev træt og søgte tidligt sin afsked«.²⁰

Munks egen redegørelse for sagen begynder sådan:

»At der er vakt Røre her paa Lyø, tror jeg nok hidrører nærmest derfra, at Stedets Præst ved sin Maade at virke paa har foranlediget, at der ligesom er blevet to Partier Troende og Vantro. Til hvilket Parti Læreren saa skal høre, ved jeg ikke, men det ved jeg, at der i Lyø Kirke den 5te Maj 1895 fra Prædikestolen blev udtalt med Hentydning til de Beboere, der ikke vilde tage deres Børn ud af Skolen, disse Ord: »Man har jo en god Skole, siger man, hvor den gamle Djævel fra Helvede er Lærer«. At mine Børn [Munks;] har kunnet forlade Folkekirken, er forklarligt derved, at de havde været Vidne til en Del af den For-

smældelse, deres Fader har været underkastet. Ogsaa er det forklarligt derved, at Børnene selv har været forfulgte uden Grund...«²¹

Derefter følger en opremsning af alle de forsmædelser, han og hans familie har været ude for, lige fra at præstens kone havde sat sig i fru Munks kirkestol, over beskyldninger for ikke at have passet sine kirkesangerforpligtelser til problemer med præstens og degnens fælles havedige.

Og Munk fortsætter:

»I alt dette og mere til, har jeg efter Provst Wöldikes Raad søgt at holde Fred med Præsten. Ved den af Skolekommissionen afholdte Examen blev mine Børn [der er tale om hans egne børn] overhørt baade i Buddene og Trosbekendelsen, og de svarede paa, hvad der blev spurgt dem om; men deres Religion have de tilegnet sig ved mundtlig Fortælling. Men alle Børn som er indskrevne i Skolen, blive underviste i Balslevs Katekismus. Det hedder at 11 Børn er tagne ud af Skolen; men paa hvilken Maade og af hvilken Grund...«

Herefter redegøres for, at en del af de udmeldte børn er konfirmander, og han afslutter med at beskyldte præsten for at gå fra dør til dør for at presse forældrene til at tage deres børn ud af skolen.

Desværre er denne skrivelse den eneste, vi har kendskab til af de mange, det lader til, at der har været udfærdiget vedr. sagen; men igen kan vi gå til Askholms erindringer, idet han jo bogstavelig talt dumpede lige ned i affæren, da han kom til Lyø som vikar i 1897, og man fortalte ham herom – og sagen blev vendt og drejet for ham af Munk-tilhængere og Munk-modstandere og neutrale, som så sagen fra begge sider, og endelig fik han også sagen fortalt fra Abrahamsens side.

I korthed gik det hele ud på, at de to stridbare mænd ikke kunne sammen og meget hurtigt stødte sammen over småting, og det udviklede sig igennem årene, så de ikke længere kunne tale med hinanden, og hvis de mødtes på kirkegulvet, hvilket ikke kunne undgås, blev de stående over for hinanden. Den ene ville ikke vige for den anden. Så begyndte præsten at beskyldte Munk for uærlighed i forretninger, men her var der ikke noget at klandre ham for. En anklage, som Munk derimod ikke kunne værges sig for, gik ud på, at han ansås for at have tilbøjelighed til at sværme for det katolske. At hans børn var meldt ud af folkekirken og var katolsk konfirmerede var en kendsgerning. Askholm skriver:

»Til mig har han sagt: 'Jeg har kæmpet mig frem til mit Syn paa og mit Stade i Kristendommen' og en Dag sagde han muntert: 'Det **betaler** sig!' Officielt var han naturligvis ikke Katolik, og selv om de fremmeligste Børn nok kunde mærke det i Undervisningen, passede han vist ret nøje paa der, og naar Autoriteterne talte til ham derom, svarede han: 'Som en fuldtro Grundtvigs Discipel kan jeg ikke tvinge mine Børn i Tros sager, – der maa **de** selv vælge og har alt-saa valgt den Vej!'« Askholm skriver videre: »Nu **siger** det sig selv at nogle Børn paa Lyø aldrig af sig selv bryder ud af Folkekirken, hvor Far og Mor sta-

ar, og gaar over i den katolske Kirke, uden at Forældrene fører dem. Det var paa dette Punkt, at Anklagen nu rettedes, og der var han saarbar«.

Om beskyldningerne for at drive katolsk virksomhed skriver provst Skjærbæk på skoledirektionens vegne den 3. august 1896 til sognepræsten på Lyø:

»I Anledning af, at der er bleven fortalt, at der skulde være fundne katolske Lærebøger i Lyø Skoles Skolestue, skulde man tjenstlig udbede sig Deres Velærværdigheds Ytringer behagelig meddelt«.

At Abrahamsen som præst gik ind i denne sag, er der nok ikke noget at sige til, men at sagen forløb, så øen blev delt i to lejre, og Munks afsked kom efter en for begge parter uværdig strid, var ulykkeligt for alle implicerede; man må regne med, at på så lille et sted er det ikke kun de direkte implicerede, men alle der berøres. Og alle skal kunne mødes hver dag og kunne hilse på hinanden – ellers er det svært at leve på øen. Man tænker uvilkårligt på, hvordan det har været at være præstefrue og lærerkone under de omstændigheder. Når alt kommer til alt, har præst og degn kun hinanden – de er de fremmede!

Munk fik sin afsked med fuld pension pr. 1. februar 1897, men fik lov til at blive boende nogle måneder i lærerboligen. I embedsbogen har han ikke skrevet noget som helst om sig selv. Men en kollega, lærer Lomholdt i Vøjstrup, har sagt om Munk, at han meget beklagede, at han var blevet afskediget; han vidste, at Munk var en dygtig lærer, og at han var draget til Lyø med stort mod og store forhåbninger.²²

Den 31. januar 1897 var Munks sidste dag i tjenesten som kirkesanger. Her var Askholm til stede, og han beretter, hvordan det gjorde et uudsletteligt indtryk på ham, da han overværede Munks aflevering af kirkenøglen til Abrahamsen. De to mænd var ikke i stand til at række hinanden hånden: »Femten Aar senere rejste Abrahamsen uden at byde mig Farvel«, skriver han.

De sidste fortrædeligheder mellem Munk og sognerådet

Ved Munks fratræden skulle Abrahamsen som sognerådsformand fordele lærerembedets indtægter mellem forgænger og efterfølger. Der eksisterer en skrivelse dateret 15. januar 1897.²³ Denne skrivelse er et vigtigt dokument med hensyn til oplysning om lærerembedets indtægter på det pågældende tidspunkt. Munk har tilsyneladende haft skolejorden forpagtet bort, så en del af hans indtægt består af forpagtningsafgift. Abrahamsens problem er nu at få oplyst gennem provsten, hvordan han skal klare fordelingen i overgangsperioden under vakancen. Hvilke andele skal han have for 1897? Munk har fået lov at blive boende i skolen, indtil der er ansat en lærer, så hvem skal klare brændslet til skolestuen i de tre måneder, hvordan skal småredseltiende fordeles osv. Han spørger desuden, om det er kommunen, der skal dække vikarlønnen, eller om man kan trække Munk en brøkdel i hans løn af en størrelsesorden, som skulle svare til vakancens længde. Provsten svarer, kradset ned i kanten af skrivelserne på de forskellige spørgsmål, og at kommunen skal svare løn til vikaren.

I sognerådets forhandlingsprotokol for den 16. februar 1897 meddeles det, at da en privat overenskomst om den afgåede lærer Munks tilkommende løn for 1897 ikke havde kunnet nås, vedtoges det at indhente amtets erklæring.

Altså kamp til det sidste, men hermed er Munks tid på Lyø endegyldig slut. Hvor han og familien slog sig ned, er usikkert; men på et tidspunkt boede han i nærheden af Søllested på Fyn. Askholm meddeler, at han døde i 1926, omtrent 90 år gammel, efter at have været pensioneret i næsten 30 år.

Hans eftermæle på Lyø blev ikke så dårligt, som man måske kunne forvente. I 1987 talte jeg med en del ældre på Lyø om deres skoletid hos Askholm, og som nævnt i indledningen talte de også om deres forældres skoletid. De sagde alle, at deres forældre altid havde nævnt Munk med stor respekt, og at de havde anset ham for at være en dygtig, men streng lærer.

»Ja, nogen siger jo, at han nok var katolik, men!«

Rasmus Rasmussen Askholm – 1897 til 1934

Askholm kom til Lyø i slutningen af januar 1897 for at påbegynde et vikariat ved Lyø Skole den 1. februar. Hans første år på Lyø faldt netop sammen med skoleloven af 1899²⁴ – og Danmarks Lærerforenings bestræbelser for, at lærernes løn skulle

overgå til ren pengeløn. Lærerrollen var under forandring fra den ydmyge bonde til den standsbevidste embedsmand.

I de år, hvor Askholm fungerede som lærer på Lyø, var landsbylæreren af største betydning for, hvad der kulturelt kom til at foregå netop på deres sted. Skolehistorien beretter da også om, hvordan landsbylærerens interesser påvirkede befolkningens holdning til skolen og til kulturlivet. Askholms virke på Lyø følger denne udvikling; men jeg vil påstå, at han havde et ekstra stort register at spille på og blev af stor betydning for øens kulturliv i en grad, som rakte langt ud over hans tid på øen.

Om sig selv og sin baggrund siger han i embedsprotokollen:

»Undertegnede er født 4. Februar 1871 i Poulshuse, Køng Sogn, Søn af Husmand Anders Rasmussen Askholm og Hustru i Glamsbjerg, Køng Sogn. Før min konfirmation var jeg ude at tjene som Vogterdreng, hvorfor jeg var udskreven af Skolen det sidste Halvaar før Konfirmationen i Paasken 1885. Derefter kom jeg i Bagerlære og arbejdede i Bageriet til Efteraaret 1891. Da lod jeg mig indskrive som Elev paa Køng Højskole, hvorfra jeg rejste til Jellinge Seminarium efter Sommerferien 1893. Derfra demitteredes jeg ved den ekstraordinære Eksamen (paa Grund af Sygdom) i København i Oktober 1896 med 1. Karakter (172 P.). Fra November til Jul samme Aar fungerede jeg som Hjælperlærer hos Hr. Lærer Lomholdt, Vøjstrup, Nr. Broby, under hans Sygdom. Fra 1. Februar 1897 fungerede jeg som Vikar i Embedet her paa Lyø, til hvilket Embede, jeg blev kaldet den 3. April s.Aa«.

Vikaren

At flytte til en lille ø var og er noget særligt, og de første indtryk mejsler sig uvægerligt dybt ind i erindringen. Det skete også for Askholm, som skriver om sit første møde med øen i sine erindringer:

»Den 30. Januar 1897 oprandt med klart Vejr og tindrende Frost, – der laa megen Sne, ret en prægtig Vinterdag. Jeg havde været oven Senge en 3-4 Dage (efter en længerevarende sygeperiode) men noget træt og sløj. Godt indpakket blev jeg i Kane befordret til Haarby Kro af Rasmus Møller, efter at jeg havde taget Afsked med mine kære, og særlig min syge Broder, jeg ikke mere saa, idet han døde en Maaned Tids derefter, og min Kæreste stod ved hans Seng den Nat. Fra Haarby skulde jeg med Postvogn til Faaborg. Paa Grund af den megen Sne havde Postillonen en let Charabanc den Dag. Ved Middagstid rullede vi ind i Faaborg gennem den kendte Vesterport, jeg havde passeret enkelte Gange som Barn og i min Ungdom, lidet anende, at Faaborg skulde blive min Fremtids Købstad. Jeg havde i forvejen faaet at vide, at jeg kunde henvende mig hos Bager Hempel, hvor Lyøboerne holdt til...«

Her hos bager Hempel traf han de første Lyøboere og den fisker, der skulle sejle ham til Lyø, og her blev han for første gang gjort bekendt med hele Munk-Abrahamsenstriden. Det kom også frem, at man på Lyø stadig brugte Kingos salmebog, så den

unge lærer Askholm blev enig med sig selv om, at de Lyøboere så ud til at være noget antikverede og stridbare, og at han nok gjorde klogt i foreløbig at forholde sig meget neutral.

Om transporten videre fortæller han:

»Vi fik en Vogn og kørte til Signebjerg, hvorfra der var en aaben Rende i Isen til Lyø Rev, hvor vi landede ved Solnedgang ... Paa Revet var samlet en Del for at møde og vel ogsaa af Nysgerrighed efter at se den nye Degn. Min vært, Josef Larsen, var der ogsaa og tog min Kuffert, og en ung Mand, som gik ved Krykker, var saa elskværdig at tilbyde at bære min Rejsekappe. Vi spadserede tværs over Revkrogen eller Havnen til Norden. Jeg anede ikke, at vi gik paa Isen. Hos Josefs blev jeg venligt modtaget af hans brave og hjertensgode Hustru, Johanne, som blev mig en god Husmoder, og deres to svagelige Døtre med et hjerteligt Velkommen. Snart sad vi ved et godt Aftensbord og blev samtidig godt opvarmet. Straks derefter bad jeg om at maatte gaa til Sengs, da jeg følte mig dødtæt. Jeg blev da anvist et pænt, lille Værelse med en stor Seng med mange store og bløde Dynner, som ved Hjælp af Varmebækkener var stærkt opvarmet, saa jeg blev næsten borte for mig selv i de bløde Dun og faldt øjeblikkelig i en dyb og drømmeløs Søvn«.

I sin vikartid boede Askholm på det omtalte værelse på gården lige over for skolen – hans løn var iflg. sognerådsprotokollen på 2 kr. og 25 øre dagligt. Han var på det tidspunkt 26 år, fuld af energi og så forventningsfuldt frem til muligheden for at blive fastansat i embedet – han var forlovet og ville gerne kunne få råd til at blive gift. Med distance, men også stor sympati betragtede han den af stridigheder hårdt ramte ø og dens mennesker, og med diplomati omgikkes han både Munk og Abrahamsen. I vikartiden blev han ovenikøbet ofte inviteret til at besøge Abrahamsen. Disse besøg brugte Abrahamsen til betroelser, som Askholm helst havde været foruden. I sine erindringer skriver han: »Nu gjaldt det om at være snilde som Slinger«.

I skolehuset

Den 3. april 1897 kunne Askholm flytte ind i skolehuset. Der havde været 33 ansøgere til embedet som skolelærer og kirkesanger, men han blev indstillet som nr. et af tre. Hurtigt derefter giftede han sig med Mariane Mortensen (1870-1941). Hun var fra samme egn som Askholm og havde været ansat i en del år hos en læge, Bisgaard, i Glamsbjerg. De fik fire børn, som alle kom til at indgå som en naturlig del af børneflokken på Lyø. Familien Askholm faldt godt til i ø-samfundet, og deres hjem blev kendt af både øboere og tilrejsende som et særdeles gæstfrit sted at besøge.

Skolen var som bekendt nybygget i 1877, og udlængerne var gamle, og det er uvist, hvor meget – om overhovedet – der er blevet gjort i stand og frisket op til den nye lærers indflytning. Efterhånden som familien er vokset, har der ikke været meget plads til den store familie i lærerlejligheden på ca. 95 m² i stueplan. Senere fik de et værelse indrettet på loftet. Skolestuen var på ca. 55 m².

Hvordan lærerhjemmets indbo har været i de første år, ved vi faktisk lidt om fra en

panteobligation udstedt den 5. april 1898. Her låner Askholm kontant 1.000 kr. af en gårdfæster på Lyø. Lånet skal forrentes med $3\frac{1}{2}\%$ p.a. Desværre forhindrer en fold i dokumentet at se over hvor lang tid og afdragenes størrelse; til gengæld er der en tydelig opregning af de ejendele, der sættes i pant, og som tilhører underskriveren Askholm:

»1 Mahogni Salonbord, 1 Fjedersofa med Damaskbetræk, 4 Fjederstole med samme Betræk, 1 Rørstol, 1 Puf, 1 Egetræs Skrivebord, 1 Egetræs Spisebord, 6 egetræsmaalede Stole, 1 egetræsmalet Linnedskab, 1 do do Buffet, 1 Servante med Marmorplade, 1 Kommode, 1 Klædeskab, 2 smaa Borde, 2 Hængelamper og 1 Bordlampe, 1 polstret Lænestol, 2 Sengesteder $\frac{3}{4}$ med Fjeder madrats, 1 Jernsengested med Tangmadrats, 3 linnede Underdyner, 2 uldne og 1 linned Overdyne, 2 lange og 5 korte Puder. 1 Pu. Hørgarns-, 3 Pu. Blaagarns-, 2 Pu. Dovvlas- og 2 Pu. Tvislærredslagener«.

Hvad der har gjort det nødvendigt for Askholm at ty til at låne af en Lyøbo, så ny som han var på øen, kan der kun gættes om. Det ser ud som om, de har måttet pantsætte næsten alt, hvad de ejede og havde bortset fra gangtøj og husgeråd. Ser vi på beløbets størrelse i forhold til en lærerløn på den tid, er det også et ganske anseeligt beløb. Måske har han haft gæld på anden vis, som han dermed har fået ud af verden. I 1906 købte han jord uden for Lyø by og byggede et hus til sine svigerforældre, men det har næppe været det, der har fået ham til at låne så mange penge i 1898.

Løn og ansættelsesforhold/forholdet til sognerådet

Som der blev redegjort for ovenfor, var skolejorden på et eller andet tidspunkt i Munks periode blevet bortforpagtet – denne forpagtningsaftale blev genforhandlet og stadfæstet mellem Askholm og en forpagter ved en forpagtningskontrakt af 23. februar 1898 og endeligt underskrevet den 27. november 1898 af parterne samt sogneråd og vitterlighedsvidner.

Iflg. denne kontrakt skulle den årlige forpagtningsafgift til Askholm være:

- »a) 35 Tdr. Byg efter Kapiteltaksten
- b) 1 Pot nymalket Mælk daglig i Lærerboligen
- c) 2 Tdr. gode Spisekartofler hvert Efteraar
- d) 1 Faar holdes i Samling« (i flok med forpagterens).

Forpagteren skulle have tilladelse til at bruge skolens stald og lo. Forpagtningsafgiften sattes i værdi til 400 kr. årligt i otte år i alt 3.200 kr. af hensyn til stempelafgiften. Kontrakten skulle altså løbe til 1906.²⁵

Samme år, som kontrakten var indgået, ønskede Askholm imidlertid, at skolejorden skulle sælges fra. Dette var fremme på et sognerådsmøde, hvor det blev besluttet, at jorden skulle måles op.²⁶

Den 25. april 1899 stak forpagteren af skolejorden imidlertid en kæp i hjulet med hensyn til salg af skolejorden.²⁷ At han holdt sig til den indgåede kontrakt, kan man ikke fortænke ham i. Og vi skal helt frem til det år, hvor kontrakten udløb, nemlig 1906, før sognerådet besluttede sig til at holde auktion, idet det dog vedtoges, at forespørge skoledirektionen, om der var noget til hinder for at sælge jorden.²⁸

Den 13. marts 1906 var sagen faldet på plads, og Askholm fik i afløsning for skolejorden 380 kr. årligt og i afløsning for fouragen 79 kr. og 36 øre.²⁹

I øvrigt er sognerådets forhandlingsprotokol fra 1875 til 1915 et interessant dokument, når de første år af Askholms embedsperiode skal vurderes. Han sad selv i sognerådet fra 1900 til 1906, og fra 1903 til 06 blev protokollen ført af ham; men det ses, at han i 1904 ønskede at træde ud af sognerådet, og at dette ikke blev bevilget. Om ønsket har skyldtes, at hans forhold til pastor Abrahamsen, som var rådets formand, var noget anstrengt, kan formodes; men det kan også skyldes, at han har følt det vanskeligt at sidde med ved rådets møder, når sager vedrørende hans egen løn og skolens forhold i øvrigt skulle behandles.

Referat af sognerådsprotokollen/sager vedr. læreren og skolen

	1897	Det vedtoges, at skolens udhus skulle pudses både ude og inde. Kakkellovnen fornys i skolestuen.
19. oktober	1897	Det vedtoges at yde et tilskud på ti kr. til lys og varme til aften-skoleundervisning i vinteren 1897/98.
19. januar	1898	Det vedtoges at indrette et værelse på den nordre side af skolens loft til brug for læreren.
24. juni	1898	Det vedtoges at betale en tredjedel af det af skolerådet bevilgede

		beløb til lærer Askholm for aftenskoleundervisningen i vinteren 1897/98.
10. august	1898	Lang beskrivelse af vandproblemerne ved skolen. Det vedtoges at udskifte den gamle træpumpe med en jernpumpe.
14. dec.	1898	Askholm beder om at få et kontant beløb på 104 kr. i stedet for fire favne brænde. Der faldt ingen afgørelse.
28. dec.	1898	Askholm havde udtalt ønske om, at skolebordene blev helt eller delvis fornyede. »Sogneraadet fandt sig ikke foranlediget til at indlade sig herpaa for Tiden«.
17. februar	1899	Skolelærerens erstatning for lys og varme til aftenskolen i vinteren 1898/99 fandt sognerådet det passende at ansætte til 15 kr.
4. juli	1899	Askholms løn nedsættes fra 1.000 kr. til 975 kr. årligt, til gengæld vedtoges det at give ham 25 kr. i erstatning for en for lille have.
7. nov.	1899	Askholm får en ny kakkellovn bevilget i den forreste stue.
8. oktober	1900	Det besluttet at ansætte en ringer fra 1. januar 1901. ³⁰
12. nov.	1900	Forsømmelseslisten fra oktober var fremlagt, der blev idømt mulkt for to elevers fravær.
30. dec.	1901	Ministeriet pålægger gennem Skoledirektionen sognerådet at skaffe en gymnastikplads. Forhandling med Holstenshuus Gods om køb af en nærliggende stakplads.
26. nov.	1903	Forsømmelseslisten fremlagdes fra september-oktober. Der idømtes to mulkt a seks øre.
19. april	1904	Askholm udpeges til at rejse til Svendborg til amtsrådsvalg.
–	1904	Der forelå et andragende fra Askholm om at måtte udtræde af sognerådet. Sagen udsattes til afgørelse ved et senere møde.
24. maj	1904	Spørgsmålet om lærer Askholms andragende om at måtte træde ud af sognerådet forelå til afgørelse. Kunne ikke bevilges.
7. marts	1905	Det vedtoges at anskaffe to nye skoleborde fremstillet af en lokal snedker.
3. maj	1905	Forhandling om tilbygning til skolen. Forslag om dørflytning – entre og skolegang. Skoledirektionen tilsendes andragende herom. ³¹
29. juni	1905	Det vedtoges at anskaffe to nye egetræsstolper til gymnastikapparatet.
14. sept.	1905	Det vedtoges at tage skolegulvet op og derefter nærmere at bestemme, hvilket gulv der skal lægges.
16. nov.	1905	Chr. Jørgensen og hustru antages til at rengøre skolen for et årligt beløb af 70 kr. ³²

Hvis man sammenstiller Askholms embedsprotokol, skolekommissionens og sognerådets forhandlingsprotokol med de øvrige dokumenter, der eksisterer fra hans første fem til ti år på Lyø, så kan det konstateres, at der ikke er noget ved Askholms ansættelsesforhold, der adskiller sig fra andre læreres forhold på landet, og det vil der heller ikke være i den øvrige del af hans periode. Lyø har fulgt de gældende regler,

måske af og til lidt forsinket og med sparekniven i hånden, man har ikke været for hurtige til at få selv de mindste og rimeligste krav med hensyn til lærerens boligforhold ført ud i livet; men det ser ud til, at forholdet mellem sognerådet og Askholm er forløbet roligt og uden de store kontroverser.

Askholm og skolen

Da Askholm overtog skolen efter Munk, var der som bekendt børn, der var taget ud af skolen og blev undervist privat. Dette skete hos en lærerinde, som de utilfredse forældre havde antaget, og undervisningen foregik i et par værelser i udkanten af Lyø by i et hus kaldet *Kappellanhuset*. Det drejede sig om ca. otte børn. I skolen var der i yngste klasse syv børn og i ældste klasse 14.

Af embedsbogen for 1901 fremgår det, at der er seks børn i yngste klasse og 13 i ældste, dvs. 19 skolebørn i alt, men herefter stiger tallet støt, sådan at der i 1909 er 49 børn, i 1922 er der 53, og i 1930 er der 42.

De privatunderviste børn kom kun langsomt tilbage til skolen; først da pastor Abrahamsen var rejst i 1912, blev alle øens børn igen undervist på Lyø Skole. Endelig havde dønningerne efter Munk-Abrahamsen-striden lagt sig.

Skolegangsordning og undervisningsplaner har været fulgt, i perioder har Askholm egenhændigt lavet om på tider for skolestart om morgenen og for middagspau-

sens placering – i nogle tilfælde er det blevet godkendt, da han jo allerede har praktiseret ændringerne, inden han har forespurgt, og i andre tilfælde har han måttet bide i det sure æble og indrette sig efter skolekommissionens og sognerådets ønsker.

Forsømmelser har igen hos ham mest drejet sig om sygdomstilfælde; ulovlige forsømmelser fandt ganske vist også sted, men ikke i det omfang som det var tilfældet med Munk.

Hos Askholm kom der endelig gang i aftenskoleundervisningen. I hans embedsprotokol kan vi se, at han har gennemført denne undervisning hvert eneste år fra sit første år i embedet indtil vinteren 1929/30, hvor han i øvrigt fik nogle sygdomsperioder. For aftenskoleundervisningen fik han i de første år mellem 40 og 52 kr. for at undervise i gennemsnit 20 elever. I de første år drejede det sig om regning, retskrivning og oplæsning – senere kom flere fag til som naturhistorie, verdenshistorie og dansk. Og endelig fra 1918 suppleredes denne undervisning med foredrag med lysbilleder til. Desværre har han ikke skrevet noget om, hvad emnerne var for disse lysbilledforedrag, som han fortsætter med perioden ud.³³

Det var ikke kun den konfirmerede ungdom og voksne, der deltog i aftenskolen, der var hvert år også børn med fra ældste klasse – og nogle af Askholms »gamle« elever har fortalt, at når der skulle være lysbilledforedrag i skolen, så fik børnene fra yngste klasse lov til at komme hen i skolen om eftermiddagen for at se lysbillederne.

Ud fra det officielle materiale kan det være vanskeligt at danne sig et indtryk af, hvordan Askholm har været i skolen. Hvad han har lagt særlig vægt på, og hvordan hans forhold har været til børnene.

Af embedsprotokollen fremgår det af f.eks. visitationen i 1905, at: »Jeg har visiteret Skolen med Fornøjelse« – underskrevet L.N. Balslev. Det siger noget om, at der med Askholm er blevet i hvert fald ordnede forhold, men andet siger dette notat jo ikke så meget om.

I Askholms erindringer, hvor han fortæller levende om undervisningen på seminariet, får vi noget at vide om, hvilke fag der har haft hans særlige interesse. Det drejede sig om sundhedslære og zoologi, og dette synes til en vis grad også at skinne igennem i embedsprotokollen, hvor der i 1912 står: »Foruden de lovbefalede Fag er der undervist i: ZOOLOGI, BOTANIK OG FYSIK«. Men også yndlingsfaget sundhedslære gjorde han meget ud af, hvilket nok ikke kunne undgå at give ham problemer i forhold til forældrene, når man tager de hygiejniske forhold på øen på det tidspunkt i betragtning.

Hans faglige interesser kan man også følge ved notater i embedsbogen, hvor han kort noterer, hvilke sommerferiekurser, han har deltaget i: »1899 – Ordnete lege og boldspil. 1908 og 1909 – Dansk. 1915 og 1916 – Orgelspil«.

Den 23. juli 1920 var han til nordisk skolemøde i Christiania. Som rejsegodtgørelse fik han 100 kr. fra Undervisningsministeriet, og yderligere fik han overrakt et legat på 100 kr. (Det Benzon-Gerdorffske Legat).

Men det officielle materiale er ikke det eneste, der kan fortælle os om Askholm som lærer. Da jeg i 1987 lavede mine skolehistoriske undersøgelser på Lyø, interviewede jeg en del, der havde haft Askholm i skolen. Heraf var de to ældste i stand til at sammenfatte, hvad der i øvrigt kom frem. Det drejer sig om søskendeparret og

gårdejerne Mads Jacob Jørgensen (1905-1995) og Agnes Jørgensen (f. 1908). Disse berettere fortæller, at der blev sunget meget i skolen. Som det var almindeligt på den tid, blev skoledagen indledt med en andagt, hvor der blev sunget en salme, og der var også sangtimer, men derudover fortælles det, at der blev sunget meget om eftermiddagen – »så sang vi flerstemmigt – var vi først i gang, kunne vi blive ved længe«.

Askholm arrangerede en del udflugter til fastlandet for eleverne, og forældrene måtte gerne deltage. Til disse lejligheder skrev han sange til selvkomponerede melodier. Nogle af disse befinder sig i Lyø lokalhistoriske Arkiv.

Der er ikke tvivl om, at musik og sang har betydet meget i Askholms liv og dermed også i skolens. En del elever lærte at spille orgel hos Askholm. Han underviste de interesserede børn om eftermiddagen efter skoletid. Han havde gerne to eller tre til spil ad gangen, og det berettes, at han skrev noderne ned til eleverne efterhånden, som undervisningen skred frem. Løn for denne ekstratjeneste: »Som forældrene syntes, at de havde råd«. På adskillige gårde anskaffede man sig i de år et stueorgel, og nogle af de elever, som havde lært at spille hos Askholm, kom som voksne til at fungere som organister ved Lyø Kirke.

Kirkesangeren

Sine musikalske evner udnyttede Askholm også som kirkesanger, hvor han blev sat på noget af en prøve, da han skulle tiltræde som kirkesanger. I en artikel i *Fynsk Hjemstavn*, skriver han: »Da jeg i 1897 kom til Lyø som Lærer, brugtes endnu den saakaldte Kingos Salmebog ...« og han fortæller videre, at da der ikke fandtes noder til de melodier, man brugte, når man sang de oversatte salmer, så fik han folk til at synge for sig:

*»Hmd., musiker R.P.Jørgensen, som jeg bringer min hjertelige Tak, hjalp mig godt, da han havde mere Forstand paa Taktinddeling o.s.v. end jeg. Jeg behøvede dog kun nogle faa Melodier, da der i Salmebogen fandtes to Tillæg af nyere Salmer, og alle Kingos egne Salmer er saa sangbare, at der kan bruges moderne Melodier til dem«.*³⁴

Da Askholm havde fungeret som kirkesanger i ca. 12 år, fik kirken et *Harmonium*, og han blev dermed både kirkesanger og organist. Her måtte han selv lave harmonisering til de gamle salmer, som han skriver i sine erindringer: »de er af gode grunde ikke blevet gemt«. Efter at der kom en ny præst i 1912, fik denne ret hurtigt indført »Salmebog for Kirke og Hjem«, og det gjorde det lettere at være kirkesanger.

Skikken med degnens ligtale havde holdt sig også i Munks periode. En kvinde beretter, at Askholm ikke holdt disse ligtaler. Derimod holdt han en smuk personlig tale, inden den døde skulle synges ud fra hjemmet, og »derefter sang han for – han var meget berømt for disse taler«.

Den samme kvinde fortæller om en uforglemmelig oplevelse, hun havde haft som barn i forbindelse med en syv årig drengs død og begravelse. Drengen var død på fastlandet, og som skik var, og er, skulle befolkningen møde på dampskibsbroen og

følge. Askholm sørgede for, at børnene havde fri fra skole, og at de strøede blomster foran ligtoget hele vejen til kirken (godt en km).

Det bør nævnes, at foruden at skrive sange til børnene i skolen, skrev Askholm også salmer. Mange blev skrevet i anledning af begravelser, og en af disse blev sunget ved hans egen begravelse på Lyø i 1936.

Et udadvendt liv med mange aktiviteter

Som et naturligt led i landsbylærerens virke deltog Askholm i familiefester på øen, når det drejede sig om dåb, bryllup osv. En nekrolog giver udtryk for hans virke: »Askholm havde Evner i mange Retninger. Han var musikalsk og en poetisk Begavelse. Ved festlige lejligheder kunde han baade paa Vers og Prosa finde de rette Udtryk for Stemningen«.

Festlige lejligheder, ja, Askholm indførte en skik, som han havde stiftet bekendtskab med i sin korte periode som hjælpelærer i Vøjstrup. I sine erindringer fortæller han: Lillejuleaften havde vi stort Juletræ i Skolen for Alle Børnene, som fik hver en lille Gave, og disse bragte saa ogsaa Lærer Lomholdt en Julegave«.

På Lyø blev der således også juletræ for børnene lillejuleaften, men her kom denne fest til at foregå på kroen for hele befolkningen. Inden juletræet og dansen var der kakao og »brød« til skolebørnene i skolestuen. Så vidt jeg er underrettet, faldt denne skik bort, efter Askholm var rejst fra øen.

På Lyø var der dengang, som det også er tilfældet i dag, et blomstrende foreningsliv. Dette deltog Askholm ivrigt i. Han var medlem af sangforeningen, i en periode formand for skytteforeningen og formand for Lyø Sognebogssamling. Desuden var han stifter af en afholdsforening på Lyø, som han også var formand for.

Fra omkring 1900 og frem til sin død skrev Askholm en række artikler, bl.a. i *Fynsk Hjemstavn*. Disse artikler viser hans store interesse for folkelivet på Lyø, som han fandt af værdi, ligesom han kom til at finde det værdifuldt, at mange af de gamle skikke var bevaret og for nogles vedkommende stadig i live. Alle artikler bygger på kildemateriale og er derfor af værdi for folkemindesamlere.

Gækkebreve

Skikken at sende slægt og venner gækkebreve er en meget gammel tradition på Lyø. Læreren og tegneren Frode Lund (som var gift med en datter af Askholm) beretter i *Fynske Minder*, 1972, om denne skik. Han fortæller, at denne fik sin opblomstring på Askholms tid, idet det blev almindeligt at benytte gækkebreve til hans fødselsdag den 4. februar. Da Frode Lund skrev sin artikel, var der endnu i familien opbevaret ca. 135 gækkebreve – og det skal bemærkes, at alle var meget kunstfærdigt udskåret. Der er ikke her tale om, at Askholm indførte en ny skik, som med juletræet lillejuleaften, men at han indirekte har været årsag til dens opblomstring, og at han formodentlig har holdt den i live ved sin egen interesse og ved sin måde at modtage gækkebrevene på. Det berettes på Lyø, at skikken delvist faldt bort med Askholms afrejse, men at den også i perioder herefter er blomstret op på ny.

Distriktslægen på Lyø

Som noget helt specielt – og meget betydningsfuldt for øen – virkede Askholm som mellemmand mellem lægen Bohn-Jespersen i Faaborg og patienterne på Lyø – dette bevidner flere kilder, bl.a. lægen selv i sin bog Ø-Praksis i tidsrummet fra 1911-1931. Lyø, s. 14-15:

»Øen har sin Skole, der er velholdt, renlig og hyggelig, og sin Lærer, der tillige er Øens Sygepasser. Han, der for Skæmt kaldes »Distriktslægen paa Lyø«, er en alsidig begavet Mand. Han har i mangfoldige Tilfælde hjulpet Befolkningen ved at være Mellemed mellem Lægen og den Syge i kritiske Situationer, der kan indtræffe – og især tidligere indtraf – paa saadanne isolerede Steder, hvor man ikke har Motorbaade, naar Vejr og Vind os Is gør Adgangen til Øen vanskelig, ja næsten umulig, i alt Fald stærkt tidsrøvende. Under saadanne Forhold er det betryggende at vide, at der paa Øen findes en Mand med en ikke ringe Indsigt i almindelig Sygepleje, erhvervet gennem mange Aars Erfaring, med en sund menneskelig Omtanke, og til hvem Lægen uden at tage Skade paa sit Ansvar trygt kan telefonere sine Ordinationer, selv om disse skulde udstrække sig til endog Morfinindsprøjtninger«.

Bohn-Jespersen beskriver i øvrigt lærerhjemmet som et af de mest gæstfri på den i det hele taget meget gæstfrie ø, hvor han siger: »Hvor mange Gange er jeg ikke kommen til Lyø gennemfrossen, og hvor har ikke Fru Askholms herlige Kaffe og do. Bagværk kvikket mig op og givet mig det lysere Syn paa Tilværelsen, som ingen Læge kan undvære«.³⁵

Disse udtalelser taler jo for sig selv om mennesket Askholm og hans forhold til øens beboere. Ældre Lyøboere beretter:

»Ja, han fungerede sådan som sygeplejersken gør det i dag – hvis vi skulle have en indsprøjtning eller have skiftet en forbindelse. Kom vi til skade, så gik vi hen på skolen – så ordnede Askholm det. Han kom også, når vi blev syge, så ringede han til lægen, hvis det var nødvendigt – han var en trøst for mange«.

De sidste år

I 1922 kunne Askholm fejre sit 25-års jubilæum som lærer på Lyø. Han skriver i embedsprotokollen:

»1. Februar 1922 blev jeg tillige med min Familie af Skolekommissionen og Sogneraadet indbudt til en Festlighed i Anledning af 25 Aars Jubilæet. Af mine Elever modtog jeg et Gulduhr, og af Beboerne modtog jeg en Sum bestemt til at lade en Kunstmaler udføre et Par Billeder efter bestemte Motiver fra Lyø. Dagen blev en stor Festdag for os alle her i Skolen. Blandt mange andre var der et Telegram fra min kære Biskop.

Luc. 17,10. Gud hjælpe mig i Arbejdet herefter! Askholm«.

Yderligere fra embedsprotokollen: »Den 6. Maj 1932 visiterede jeg Lyø Skole, hvis Standpunkt er særdeles godt. Rud. Biskop«,

og i 1934: »Den 13. Januar er jeg benaadet med Dannebrogmændenes Hæderstegn. Hans Højærværdighed Hr. Provst Madsen med Skolekommissionen overrakte mig det den 22. Januar 1934«.

I 1930 havde Askholm vikar på skolen i en periode, og i 1934 rejste han fra Lyø. Om sin fratrædelse skriver han i embedsprotokollen:

»Den 31. Oktober fratræder jeg mit Embede. I den Anledning blev jeg med min Familie indbudt til en Festlighed paa Lyø Hotel Søndag den 21. Oktober. Det blev for os en uforglemmelig Fest, hvorved jeg blev overrakt en meget stor Gave samt en Adresse.

I dybeste Taknemmelighed mod Gud og Mennesker forlader jeg nu dette kære Sted.

Gud holde sin Haand over Lyø og dens Beboere.

Lyø den 23. Oktober 1934. R. Askholm«

Mariane og Rasmus Askholm flyttede til Odense, hvor han døde den 26. maj 1936 og hun den 18. september 1941. De ligger begge begravet på Lyø kirkegård.

Efterskrift

120 års skolehistorie på en lille ø er et stort åremål at række over, noget kunne måske være udeladt og noget føjet til. Det, jeg har valgt at fremhæve, giver imidlertid ud fra min synsvinkel et godt indblik i de vilkår, de tre lærere har virket og fungeret under. Lærerrollen har skiftet karakter i de 120 år, deres vilkår har været vidt forskellige, og endelig så har vilkårene ændret sig for hver enkelt af dem i løbet af deres funktions-tid. Vidt forskellige som mennesker har de også været. Det ser ud som om, Munk har haft det vanskeligt, mens Duus og Askholm er faldet til i ø-samfundet og har levet med dets mennesker på godt og ondt og derigennem fået indflydelse.

Der er ingen tvivl om, at Askholm har været en personlighed, der kunne se ud over givne forudsætninger af negativ art, som havde deres rod i lærer-præstestrud og et meget traditionsbundet og i begyndelsen af hans embedsperiode meget lukket samfund. Askholm forstod at formidle gamle traditioner til eftertiden gennem sin skribentvirksomhed, samtidig med at han, som den udfarende kraft han var, var i stand til at tilføre øen nyt, som blev positivt modtaget og fik indvirkning på øens kulturliv op til vore dage.

Jytte Hansen, Lyø (f. 1934). Læreruddannelse 1974. Cand.pæd. i kristendomskundskab/religion 1990. Ansat som folkeskolelærer fra 1974 til 1987. Fra 1991 til 1994 museumsformidler på Faaborg kulturhistoriske Museer og daglig leder af Faaborg Byhistoriske Arkiv. 1991 til 1998 konfirmandlærer i Svanninge Sogn.

Noter

1. Denne sognebogssamling blev til på initiativ af pastor Hans Aabye, der var sognepræst på Lyø fra 1826 til 1874. Om denne markante personlighed kan læses i Lyboen, nr. 19, s. 7-10. (Niels Kjær: *Lyø's Præstehistorie*).
2. Lyboen, nr. 7, 1985, s. 8.
3. Lyboen, nr. 19, s. 11. (Niels Kjær: *Lyø's Præstehistorie*).
4. Lyø Skole har i år 2000 haft 17 elever og tre fuldtidsbeskæftigede lærere samt en deltidspædagog. I 1989 var skolen lukningstruet på grund af et meget lavt elevtal, for at overleve skulle skolen herefter dække to øer. Eleverne kommer dels fra nabøen Avernakø, dels fra Lyø. Skolen er normeret til elever fra børnehaveklasse til 7. kl; men har pt kun elever i de mindre klasser. Skolen har to klasseværelser, køkken, bibliotek, badefaciliteter i stueplan. På 1. sal kontor og grupperum. Som noget nyt er der opført gymnastiksal i en lade over for skolen. Skolens legeplads er et stort grønt område mod øst grænsende op til kirkegårdens stendige. Det grønne område har tidligere været en del af den gamle præstegårdshave. Skolens fremtid ser lovende ud, idet der er en stor gruppe børn under skolepligtig alder, grundet generationsskifte, på en del gårde.
5. Fra Udskiftningsforretningen i Holstenshuus godsarkiv i Landsarkivet i Odense.
6. Udskriften af dåbsattesten befinder sig i Lyø lokalhistoriske Arkiv.
7. Titlen degn holdt ved helt op til perioden 1979 til 87 – men med den unge generation er det slut.
8. I 1979 blev en del protokoller for Lyø Skole fra 1800-tallet fundet under nogle loftsbjælker på Lyø Skole.
9. Den 3. maj 1902 eksproprieredes et stykke jord til gymnastikplads. Arealet var 1100 kvadratalen iflg. udskrift af ekspropriationsforretning.
10. Anordning for Almue-Skolevæsenet paa Landet i Danmark af 29. Juli 1814, § 31-34, s. 441f.
11. Askholms erindringer er oprindelig skrevet i et par stilehæfter. De er afskrevet af et datterdatter i 1979. Kopi findes på Lyø lokalhistoriske Arkiv. LHA 131. Desværre slutter erindringerne umiddelbart efter, at Askholm er kommet til Lyø.
12. *Fynsk Hjemstavn*, 1930, s. 58ff.
13. Duus's salmebog er givet til Lyø lokalhistoriske Arkiv af en datterdatter af Askholm.
14. Begge erklæringer findes i original i Lyø lokalhistoriske Arkiv.
15. Sognerådets Forhandlingsprotokol, 1875-1915. Landsarkivet i Odense.

16. Beretning om Skolevæsenets Tilstand for 1877. Lyø lokalhistoriske Arkiv.
17. Der henvises til den såkaldte Rask-N. M. Petersenske retskrivning fra 1820'erne og 1830'erne, hvis forslag til ny retskrivning ikke slog igennem.
18. Svarene fra Lyø sogneråd er skrevet bag på Munks breve med blyant, formodentlig som kladder, de mangler derfor dato. Men i nogle tilfælde kan datoen konstateres af Munks skrivelser. Når Lyø lokalhistoriske Arkiv er i besiddelse af disse breve, skyldes det en aflevering fra en ældre Lyøbo, hvis far har siddet i sognerådet i en menneskealder.
19. Fra den 1. februar 1890 og i et halvt år frem skrev »Lille Mie«, Kathrine Marie Rasmussen, (f. 1879) januar, hver dag dagbog, og i den er der mange oplysninger om hverdagen i skolen hos lærer Munk. Dagbogen er bragt i *Lyboen*, nr. 7, 8, 9 og 10.
20. Lyø's Præstehistorie. *Lyboen* nr. 20, s. 20. (Niels Kjær: *Lyø's Præstehistorie*)
21. Kopi af lærer Munks notat (dateret fredag den 10. april – uden årstal, men der må være tale om 1896) vedr. den verserende strid mellem ham selv og pastor Abrahamsen. Det fremgår ikke, hvem notatet har været stilet til; men det har formodentlig været skolekommissionen, som havde fremsendt en skrivelse med klager over Munk. Lyø lokalhistoriske Arkiv.
22. Askholms erindringer.
23. Landsarkivet i Odense.
24. Skoleloven af 24. marts 1899 lovfæstede navnet folkeskole i stedet for almueskole. Lærerlønnen skulle overgå til pengeløn, der skulle stige med tjenesteårene, dog således at bolig, brændsel og have bevaredes som naturalydelser på landet. De kirkelige indtægter skulle fradrages i pengelønnen. Grundlønnen skulle udredes af kommunen og lønningstillæggene af staten. Pensionsforholdene skulle forbedres.
25. Kopi af forpagtningskontrakten i Lyø lokalhistoriske Arkiv.
26. Sognerådets forhandlingsprotokol, 1875-1915. Landsarkivet i Odense.
27. Sognerådets forhandlingsprotokol, 1875-1915. Landsarkivet i Odense.
28. Sognerådets forhandlingsprotokol, 1875-1915. Landsarkivet i Odense.
29. Sognerådets forhandlingsprotokol, 1875-1915. Landsarkivet i Odense.
30. Dette blev lovbefalet i 1899. Først i 1904 bortfaldt kirkesangerens pligt til at rengøre kirken.
31. Ombygningen af skolen gik igennem og blev foretaget.
32. Rengøringsregulativet af lov af april 1905.
33. Embedsbog for Lyø Skole 1897-1915. Lyø lokalhistoriske Arkiv.
34. »Salmemelodier efter Folkemunde«. I: *Fynsk Hjemstavn*, 1930, s. 113-120.
35. Bohn-Jespersen beskriver perioden 1911 til 1931.

Kilder

Folketællingslister.
 Sogneprotokol 1842-1874. Lyø lokalhistoriske Arkiv (LA).
 Sognerådets forhandlingsprotokol. 1875-1915. Landsarkivet i Odense.
 Valgprotokol til sogneforstanderskabet/sognerådet i Odense, 1841-1871. Landsarkivet.
 Skolekommissionens forhandlingsprotokol, 1808-1852.
 Skolekommissionens forhandlingsprotokol, 1885-1930.
 Korrespondanceprotokol 1870-1915, Landsarkivet i Odense.
 Communionsbog, 1827-1866. LA.
 Tillysningsbog, 1873-1929. LA.
 Beretning om Skolevæsenets Tilstand. Lyø sogn, 1865-1890 (Undtagen 1875 og 1886)
 Beretning om Skolevæsenets Tilstand. Lyø sogn, 1915-1921. LA.
 Dagbog + undervisningsbeskrivelse for yngste klasse, 1837-40. LA.
 Indbyrdes undervisning, 1829-1840. LA.
 Indbyrdes undervisning, 1842-1852. LA.
 Dagbog yngste klasse, 1852-1865. LA.
 Dagbog og undervisningsbeskrivelse ældste klasse, 1841-1853. LA.
 Dagbog ældste klasse, 1863-1881. LA.
 Dagbog yngste klasse, 1865-1876. LA.
 Eksamensprotokol I og II kl., 1853-1870. LA.
 Eksamensprotokol. I og II kl., 1871-1921. LA.
 Sognets skoleregnskab, 1857-1870. LA.
 Vaccinationsprotokol, 1865-1887. LA.
 Embedsprotokol for Lyø Skole, 1897-1934. LA.

Duus' salmebog med indlæg, der indeholder digte skrevet i anledning af Ane Marie Duus' død, skrevet af pastor C. Eriksen. LA.
Korrespondance mellem lærer Munk og sognerådet, 1873-1896. LA.
Forpagtningskontrakt vedr. skolejorden af 23. februar 1898. LA.
Panteobligation fra april 1898. LA.
Rasmus Rasmussen Askholms Erindringer. Angiveligt afsluttet 1927. LA.

Litteratur

Askholm, Rasmus Rasmussen: »Salmemelodier efter Folkemunde«. I: *Fynsk Hjemstavn*, 1930, s. 113-120; »Strandvagt paa Lyø, naar der var Havlæg«. I: *Fynsk Hjemstavn*, 1930, s. 58-60; »Familiefester på Lyø«. I: *Fynsk Hjemstavn*, 1932, s. 113-118. (»Nekrolog over Rasmus Rasmussen Askholm«. I: *Fynsk Hjemstavn*, særtryk 1937, s. 5-7).
Bohn-Jespersen, E.: Ø-praksis i tidsrummet fra 1911-1931. Lyø, 1931.
Kjær Niels: *Lyø's Præstehistorie*. Årsskrift: *Lyboen*. Nr. 19 og 20.
Larsen Joakim: *Den danske Skoles Historie*. Bind 2 og bind 3, 1984.
Larsen, Joakim: *Skolelovene af 1814 og deres Tilblivelse*. Aktmæssigt fremstillet, 1914.
Lund, Frode: »Gækkebreve fra Lyø« I: *Fynske Minder*, udgivet af Odense Bys Museer, 1973, s. 103-112.